

*Юрій Древаль
м. Харків, Україна*

До питання про предмет та зміст політичної психології

Останнім часом у політологічному середовищі все частіше ставиться питання про те, що академічні знання не дозволяють повноцінно з'ясувати сутність складних суспільно-політичних відносин. Дійсно, ознайомлення з політичними інститутами та структурами дозволяє виявити лише так звані «поверхові» фактори політики, залишаючи за полем аналізу її глибинні причини. Саме у такому контексті стають більш зрозумілими і зауваження Дж. Сарторі щодо «даремної наукоподібної начинки» політичної науки [1, с. 7]. Не випадково у фаховій літературі все частіше аналізуються проблеми мікрополітики, політичного дискурсу, політичного життя, політичного простору, політичного процесу, політичної антропології, політичної ризикології та політичної спільноти. Усі вони в кінцевому рахунку стосуються феномену «політичної людини», яка самостійно чи в групі політичних однодумців і творить політику. Власне й сучасне розуміння політики (в її інструментальному, ієрархічному та когерентному проявах) також базується на активній участі особистості у сфері розподілу ресурсів влади.

Тематика політичної психології якраз і охоплює комплекс питань, пов'язаних з внутрішнім світом «політичної людини» та її настроєністю на політичну участь. Це, зокрема, концепти політичної свідомості, політичних цінностей, політичних установок, стереотипів та політичної культури. А. Андреев, зокрема, підкреслює: «Політична психологія не займається державними інститутами, співвідношенням реформ та революцій, механізмами реалізації суверенітету, конституціями чи розподілом владних повноважень. Її предмет – думки та почуття людини, втягнутої в політичні процеси (у тому числі, й поза її волею та бажанням)» [2, с. 5].

Виділяються, відповідно до аналізу М. Вебера, три якісно різні ступені участі індивіда в політиці: як пересічної людини («політик за випадком»); як партійного активіста (політик «за сумісництвом»); як політичного лідера та партійного функціонера (професійний політик) [3, с. 652, 653, 655]. Проте не менш важливими видаються й політико-психологічні аспекти соціалізації різних угруповань (груп, мас, масових рухів), які постійно знаходяться в центрі уваги дослідників. Не втратила актуальності, зокрема, дискусія між Г. Тардом та Г. Лебоном, яка велася ще на межі XIX–XX ст. і стосувалася соціально-психологічних факторів колективної поведінки. Г. Тард,

зокрема, поставивши під сумнів песимістичне прогнозування Г. Лебона щодо появи «епокси натопу», перспективи політичного розвитку пов'язав з розповсюдженням друкованого слова та появою «політичної публіки» [4, с. 12].

Водночас ще немає остаточної ясності у визначенні предмету політичної психології, що першочергово завдячує багатоманітності психологічних компонентів політики. Сучасні дослідники вже загалом порозумілися у питанні назви наукової галузі, відмовившись від назв на кшталт «психологія політики» та «соціально-політична психологія» (як таких, що надміру звужують предметне поле, не відображаючи усього спектру психологічних підвалин політичного процесу). Проте ще тривають дискусії стосовно так званих «суб'єктного» та «поведінкового» підходів до тлумачення політичної психології. Якщо першому із зазначених підходів властивий наголос на закономірностях становлення та функціонування суб'єктів політики, то другому – на політиці як особливому виді людської діяльності. Зазначені підходи гармонійно втілюються у наступному визначенні: «Політична психологія – це наука, яка вивчає психологічні компоненти і феномени, що формуються у людей в процесі соціально-політичних відносин і реалізуються в політичних діях окремих індивідів, соціальних груп, класів, народів і націй» [5, с. 11]. Проте, очевидно, і воно остаточно не вирішує проблему змістовного і водночас лаконічного тлумачення доволі складних взаємозв'язків «психології» та «політики».

Остаточно не розв'язана і проблема міжпредметних зв'язків, зокрема, співвідношення політичної психології із загальною психологією та політологією. Формально, навіть з урахуванням назви наукової дисципліни, мова має йти про співвідношення «конкретного» та «загального», про тлумачення політичної психології як складової частини загальної психології (прийнято вважати, що основою політичної психології є власне психологія як наука про психічне відображення дійсності у процесі життєдіяльності, внутрішнього світу людини, а також її взаємовпливів з «оточуючим середовищем»). Проте аналіз їхніх тематичної та змістовної складових не підтверджує дану оцінку. Б.Ф. Ломов, зокрема, стверджує: «Логіка розвитку суспільних наук веде до того, що на їхніх кордонах з психологічними науками формується цілий «кущ» спеціальних наукових дисциплін і напрямів. Передовсім це – соціальна психологія, а також щільно пов'язані з нею історична, економічна, етнічна, юридична, політична психологія, психолінгвістика та психологія мистецтва» [6, с. 13]. Відтак і зв'язок політичної психології з іншими спорідненими науковими дисциплінами має трактуватися наступним чином: не «дерево» з гілками (у вигляді якоїсь «системної» чи навіть «надсистемної»

наукової дисципліни, від якої відбруньковуються так звані наукові «підсистеми»); а окремі «кущі» споріднених наукових дисциплін.

До речі, всім зазначеними спорідненим науковим дисциплінам властиві спільні підсистеми: когнітивна, в якій реалізується функція пізнання; регулятивна, що забезпечує регулювання діяльності та поведінки; комунікативна, що формується й забезпечується в процесах спілкування.

Заслуговує на увагу й питання методів дослідження та вивчення політичної психології, від чого значною мірою залежать орієнтири пошукової роботи. Відомо ж, що хибні або щільно не пов'язані з даною проблематикою орієнтири можуть завести шукачів істини у своєрідний «глухий кут». Не випадково ще в XVII ст. Р. Декарт підкреслював: «Для пошуку істини речей необхідний метод... Значно краще взагалі не думати про пошуки істини будь-якої речі, якщо робити це без методу; оскільки цілком безперечно, що внаслідок безладних занять такого роду і невиразних роздумів розсіюється природне світло та засліплюються уми» [7, с. 85–86]. Дослідження проблем політичної психології не може обмежуватися так званими класичними методами, зокрема, інституціональним аналізом, методом системного аналізу, структурним підходом та біхевіоризмом. За допомогою методу системного аналізу та структурного підходу, наприклад, чітко простежується взаємозв'язок політичної психології та деяких інших споріднених наукових дисциплін, натомість за залишається за полем аналізу суто суб'єктивний (людський) фактор політики. Не випадково у сучасній літературі такі методи отримали назву «жорстких», адже їм властиві однозначність, надмірна конкретність та послідовний методологічний детермінізм [8, с. 171]. Якраз для з'ясування людського фактору в політиці так звані «жорсткі» методи мають обов'язково доповнюватися підходами синергетики та політичних мереж, які й відзначаються наголосом на нелінійних впливах та горизонтальних зв'язках у сфері політичної взаємодії.

Отже, політична психологія, вивчаючи психологічні аспекти політичних відносин і форм діяльності різноманітних суб'єктів, є самостійною і відносно новою галуззю знань. Зазначені психологічні феномени, що формуються у людей в процесі соціально-політичних відносин і реалізуються в їхніх політичних діях, складають суб'єктну основу інших політичних наук. Ознайомлення з основами політичної психології має непересічне значення і для викладання дисциплін соціогуманітарного профілю у вищій школі, надаючи спорідненим дисциплінам змістовний прикладний матеріал, а також дозволяючи позбутися повторів та тематичних нашарувань у міжпредметних зв'язках.

Список літератури: 1. Сартори Дж. Проблемы и перспективы политической науки / Джованни Сартори; пер. с англ. // ОЙКУМЕНА: Альманах сравнит. исследований политич. ин-тов, социально-экономических систем и цивилизаций. – Х., 2010. – Вып. 7. – С. 5–9. 2. Андреев А. Политическая психология / Андрей Андреев. – М.: Изд-во «Весь мир», 2002. – 240 с. – (Весь Мир Знаний). 3. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер; пер. с нем.; сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайденко. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с. – (Социологич. мысль Запада). 4. Тард Г. Личность и толпа. Очерки по социальной психологии / Г. Тард; пер. с фр. Е.Е. Предтеченский. – СПб.: Изд. А. Большакова и Д. Голова, 1903. – 178 с. 5. Політична психологія: Конспект лекцій до навчального модуля / уклад. М.М. Логунова, М.І. Пірен, В.А. Ребкало. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 64 с. 6. Василенко И.А. Политическая философия: Учебное пособие / И.А. Василенко. – М.: Гардарики, 2004. – 240 с. 7. Декарт Р. Сочинения: в 2 т. / Рене Декарт; пер. с латин. и фр. В.В. Соколова. – М.: Мысль, 1989. – Т. 1. – 1989. – 654 с. 8. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М.: Изд-во «Наука», 1984. – 445 с.